

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет геології, географії, рекреації і туризму

**Програма
підсумкової атестації бакалаврів**

Атестаційний Екзамен за фахом **«ГЕОГРАФІЯ»**
для студентів спеціальності 106 Географія
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(денна та заочна форма навчання)

Освітня програма:
«ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ»

Програму атестаційного екзамену розглянуто та схвалено на:

1. Вченій раді факультету геології, географії, рекреації і туризму:
протокол № 5 від «12» квітня 2022 р.

Голова вченої ради факультету (Віліна ПЕРЕСАДЬКО)

2. Науково-методичній комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму:
протокол № 4 від «11» квітня 2022 р.

Голова науково-методичної комісії
факультету

 (Олександр ЖЕМЕРОВ)

3. Кафедрі фізичної географії та картографії:
протокол № 8 від «07» квітня 2022 р.

Завідувач кафедри,
к. геогр.. н., доцент

(Юлія ПРАСУЛ)

ВСТУПНА ЧАСТИНА

Відповідно до Закону України № 2102-IX від 24 лютого 2022 року «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану і Україні»» у зв'язку з воєнним станом, оголошеним на території України через збройну агресію Російської Федерації проти України та рішення Вченої ради з питання «Про затвердження внесення змін до навчальних планів у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна» від 11.04.2022 р., протокол №7 внесені зміни до навчального плану ОП «Географія рекреації та туризму» (2018 р.) першого (бакалаврського) рівня шляхом заміни форми атестації здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня з захисту кваліфікаційної роботи на атестаційний екзамен.

Підсумкова атестація осіб, які здобувають перший (бакалаврський) рівень вищої освіти з географії, у вигляді **Атестаційного Екзамену** зі спеціальності 106 Географія передбачає діагностику компетентностей та результатів навчання для бакалаврів і здійснюється Екзаменаційною комісією після повного виконання навчального плану за спеціальністю «Географія», освітньо-професійної програми «Географія рекреації та туризму». Порядок створення, організації та роботи екзаменаційної комісії регламентується Положенням про порядок створення та організацію роботи екзаменаційної комісії для атестації здобувачів вищої освіти, затвердженого вченою радою університету.

Атестаційний екзамен – це завершальна стадія оцінки рівня підготовки фахівців-бакалаврів – комплексна перевірка знань студентів з фахових дисциплін, передбачених навчальним планом за освітньо-професійною програмою і проводиться для студентів 4 курсу денної форми навчання у 8 семестрі. Основним науково-методичним документом, що регламентує зміст атестаційного екзамену, є програма. Вона спрямована на забезпечення комплексного підходу до оцінки теоретичної, методичної та практичної підготовки студентів, до виявлення ступеня їх підготовки до майбутньої самостійної діяльності. Мета програми – визначити обсяг і необхідний рівень теоретичних знань, практичних навиків та вмінь з профільних дисциплін, отриманих студентами в галузі географії, зокрема географії рекреації та туризму.

Питання охоплюють змістовну частину підготовки в межах нормативних навчальних дисциплін природничо-наукової, професійної та практичної підготовки за ОПП «Географія рекреації та туризму». Вибіркову

частину підготовки, яка є варіативною, у питаннях даної підсумкової атестації не відображено.

Питання екзамену перевіряють здатність розв'язувати комплексні задачі та вирішувати практичні проблеми у сфері географії, географії рекреації та туризму, регіональної екскурсійної діяльності, що передбачає застосування сучасних теорій та методів дослідження природних, природно-антропогенних та соціально-економічних об'єктів.

Атестаційний Екзамен складено у відповідності до Стандарту вищої освіти України спеціальності 106 «Географія», галузь знань 10 «Природничі науки» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, затвердженого Міністерством освіти і науки України № 805 від 16.06.2020 р. та освітньо-професійної програми «Географія рекреації та туризму», затвердженої Вченою радою університету 29.05.2018, протокол № 6, введеної у дію наказом ректора від 13.06.2018 № 0210-05/909.

Для успішного складання атестаційного екзамену студент має опанувати за 4 курси такі програмні результати навчання:

- уміння застосовувати базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні й емпіричні досягнення на рівні, що дозволяє інтерпретувати природно- та суспільно-географічні явища і процеси, пов'язувати та порівнювати різні погляди на проблемні питання сучасної географії, що є основою для професійної діяльності;

- базові знання природничо-географічних наук: об'єктно-предметна область, поняттєво-термінологічний апарат, теорії і концепції, закони і закономірності, методи дослідження тощо;

- базові знання суспільно-географічних наук: об'єктно-предметна область, поняттєво-термінологічний апарат, теорії і концепції, закони і закономірності, методи дослідження тощо;

- базові знання картографії, принципи і методи створення картографічних моделей, способи картографічного зображення;

- має знання основних механізмів функціонування природних територіальних комплексів, окремих їх компонентів, виявляє зв'язки і залежності між компонентами, причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них, аналізує просторову диференціацію географічної оболонки і географічного середовища на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях; виявляє зміни, які відбуваються у географічному середовищі під впливом природних і антропогенних чинників;

- базові уявлення про територіальну організацію суспільства, концепції територіальних структур;

- базові уявлення про географічні основи раціонального природокористування та охорони природи в галузі рекреації та туризму;
- базові знання з фізичної географії України і світу, характеризує регіони і ландшафти, пояснює їх особливості і взаємозв'язки, сформовані географічним положенням та іншими географічними чинниками;
- базові знання з економічної та соціальної географії України і світу;
- здатність встановлювати роль і місце України у сучасному світі в контексті географічних чинників її розвитку;
- застосовувати раціональні прийоми пошуку, відбору і використання сучасної фахової інформації для вирішення завдань географії рекреації та туризму, вільно орієнтуватися і оперувати якісними і кількісними методами її аналізу при вирішенні географічних завдань з урахуванням особливостей взаємодії суспільства і природи;
- планувати, організовувати і проводити польові та камеральні географічні дослідження з географії рекреації та туризму;
- здатність вирішити складну фахову проблему із залученням відповідних джерел з наданням порівняння та критичної оцінки у формі повного тексту, тез, презентаційних матеріалів;
- дотримуватися екологічних цінностей й відповідального ставлення до природи, поваги культурних цінностей і традицій місцевого населення, розуміти значення культури як форми людського існування, цінувати різноманіття та мультикультурність світу і керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва;
- здатність відбирати, аналізувати, представляти і поширювати географічну інформацію, використовуючи різноманітні засоби, картографічні методи (в тому числі – геоінформаційні технології);
- мати навички креативного і критичного мислення, логічного, послідовного й аргументованого викладу матеріалу, логічно і послідовно передавати знання, володіє основами професійної культури при підготовці та редагуванні текстів зі спеціальності;
- визначати зміни характеристик природного середовища під впливом рекреаційно-туристської діяльності;
- уміння демонструвати спеціалізовані концептуальні знання організації туристсько-рекреаційної діяльності;
- володіти навичками комплексного туристсько-рекреаційного аналізу території;
- здатний висловлювати власні висновки, а також знання та пояснення, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ

КАРТОГРАФІЯ (ОК12)

Географічні карти, атласи, глобуси. Визначення картографії, її структура, особливості як навчальної дисципліни. Історія картографії. Організація, сучасний стан і перспективи розвитку картографічних робіт в Україні. Особливості і властивості карт. Стандартизація термінів і визначень з картографії. Географічні карти: визначення, елементи, типи, класифікація. Загальногеографічні і тематичні карти, особливості їх елементів. Серії карт, їх види, особливості призначення. Географічні атласи, їх значення, класифікація. Глобус: призначення, особливості як моделі Землі, класифікація.

Математична основа карти, її призначення, елементи. Картографічні проєкції, їх загальні рівняння. Класифікація проєкцій. Спотворення картографічного зображення. Головний та окремі (часткові) масштаби карти. Спотворення довжин, кутів, форм, площ на картах, їх розподіл у різних проєкціях, величини спотворень. Ізоколи. Проєкції карт світу, півкуль, материків, океанів, окремих держав, України. Координатні сітки географічних карт, їх види. Рамки карт.

*Картографічне зображення, його елементи. Засоби зображення об'єктів і явищ на географічних картах. Картографічні знаки, їх функції, класифікація. Способи зображення тематичних явищ на картах – значків, лінійних знаків, ізолій, якісного фону, кількісного фону, локалізованих діаграм, точковий, ареалів, знаків руху, картодіаграм, картограм. Способи зображення рельєфу. Вибір способів зображення. Картографічні шрифти. Картографічна топоніміка. Види і зміст допоміжних елементів. Легенди тематичних карт, їх види. Додаткові дані карти, їх призначення, перелік, зміст. *Картографічна генералізація.* Поняття про картографічну генералізацію, її сутність, фактори, види. Особливості генералізації залежно від способів зображення тематичних явищ і характеру їх розміщення.*

Виготовлення та використання картографічних творів. Методи створення карт. Етапи камерального виготовлення карт. Основні етапи проєктування карт, їх сутність і зміст. Поняття про геоінформаційні системи. Вибір картографічних проєкцій. Обґрунтування головного масштабу. Проєктування змісту і легенди карти. Розробка шкал кількісних показників; вибір зображальних засобів. Суть і правила компоновання. Програма карти. Укладання карти. Побудова математичної основи карти. Підготовка картографічних джерел. Особливості використання аеро- і космічної

інформації. Поняття про автоматизацію картоскладацьких робіт і автоматизовані картографічні системи. Підготовка карти до видання.

Поняття про використання картографічних творів. Метод дослідження: поняття та основні прийоми. Візуальний аналіз і опис за картами. Графічні і картометричні прийоми. Поняття про математико-картографічне моделювання. Вивчення за картами закономірності розміщення, структури, взаємозв'язків, залежностей і динаміки явищ.

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ (ОК15)

Основні риси розвитку геосфери, планетарна диференціація її ландшафтів. Поняття про геосферу. Уявлення про розвиток земної поверхні. Поняття про материки. Поняття про частини світу. Основи вчення про геосферу. Географічні пояси. Секторність географічних поясів. Географічні пояси в океані. Планетарна модель горизонтальної географічної зональності на материках. Вертикальна зональність. Освоєння людиною земної поверхні і зміна природних ландшафтів. Антропогенна модифікація природних ландшафтів. Глобальні проблеми ландшафтної диференціації. Ступінь освоєння природних ландшафтів людиною.

Океани. Загальна характеристика фізико-географічних умов Світового океану. Тихий океан. Найважливіші риси геологічної будови і рельєф дна. Клімат і води. Життя в Тихому океані. Індійський океан. Геологічна будова і рельєф дна океану. Клімат і води океану. Життя в Індійському океані. Атлантичний океан. Геологічна будова і рельєф дна океану. Клімат і води океану. Життя в Атлантичному океані. Північний Льодовитий океан. Геологічна будова і рельєф дна. Клімат і води. Життя у Північному Льодовитому океані.

Материки. Африка. Географічне положення Африки, форми рельєфу, загальні кліматичні особливості. Ґрунтові і підземні води. Рослинність. Австралія та Океанія. Географічне положення Африки, форми рельєфу, загальні кліматичні особливості. Ґрунтові і підземні води. Рослинність. Антарктида. Загальний фізико-географічний огляд Антарктиди. Гляціоморфологія Антарктиди. Південна Америка. Географічне положення Африки, форми рельєфу, загальні кліматичні особливості. Ґрунтові і підземні води. Рослинність. Північна і Центральна Америка. Географічне положення Африки, форми рельєфу, загальні кліматичні особливості. Ґрунтові і підземні води. Рослинність. Євразія. Географічне положення Африки, форми рельєфу, загальні кліматичні особливості. Ґрунтові і підземні води. Рослинність.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

(OK16)

Країни Європи; країни Північної, Східної, Південно-Східної, Південної, Південно-Західної Азії; країни Північної Америки; країни Латинської Америки; країни Африки; країни Австралії та Океанії.

Рекомендований план характеристики країни: Загальні відомості про країну. Економіко-географічне положення. Природно-ресурсний потенціал. Характеристика населення. Характеристика господарства. Зовнішньоекономічні зв'язки.

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ (OK17)

Положення України, історія дослідження. Географічне положення, територія, кордони. Оцінка фізико - географічного положення території.

Загальний аналіз природних умов і ресурсів. Геолого-геоморфологічна будова і ресурси надр. Геологічна будова, палеогеографічні умови антропогену та приуроченість корисних копалин до основних структур. Особливості розвитку основних генетичних типів і форм рельєфу.

Кліматичні умови та ресурси. Загальні риси клімату на території України та закономірності їх розподілу на території. Кліматичне районування території.

Внутрішні води. Чорне і Азовське моря. Річки України. Гідрологічні особливості річок рівнинної частини України. Озера і лимани. Водосховища, ставки. Болота України, їх значення та основні закономірності поширення. Загальні особливості природи Чорного та Азовського морів.

Підземні води України, їх вплив на розвиток ландшафту. Водний Кодекс України.

Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Основні закономірності в поширенні ґрунтів на території України, районування України. Земельний кодекс. Багатство видового складу флори України.

Регіональний аналіз природних умов. Ландшафти і фізико - географічне районування України. Принципи виділення, класифікація ландшафтів України. Класи і типи ландшафтів. Рівнинні ландшафтні структури. Зона мішаних лісів, Зона широколистяних лісів, Лісостепова зона України, Степова зона. Межі зони. Географічне положення і найхарактерніші риси природи. Основні риси кліматичних, гідрологічних і гідрогеологічних умов. Рослинність, Тваринний світ. Гірські ландшафтні структури. Українські Карпати. Геолого - геоморфологічна основа сучасних ландшафтів. Особливості кліматичних, гідрологічних та гідрогеологічних умов. Закономірності диференціації ґрунтово - рослинного покриву, поширення тваринного світу. Кримські гори. Загальні риси природних умов.

Несприятливі фізик-географічні процеси і шляхи їх запобігання. Фактори розвитку сучасних фізико-географічних процесів на території України, їх головні типи. *Географічні проблеми раціонального використання природних умов і ресурсів, охорона природи в Україні.* Поняття про природно - заповідний фонд. Класифікація об'єктів ПЗФ.

МЕТЕОРОЛОГІЯ І КЛІМАТОЛОГІЯ (ОК18)

Основні поняття метеорології та кліматології. Предмет та завдання. Загальна метеорологія, синоптична метеорологія, агрометеорологія, лісова метеорологія. Зв'язок метеорології з іншими науками. Значення метеорології та методи досліджень. Основні етапи розвитку науки.

Склад та будова атмосфери. Будова атмосфери та склад атмосфери. Фізичні характеристики атмосферного повітря. Аерозолі в атмосфері, її забруднення. Озон та його значення. Вертикальне і горизонтальне розшарування атмосфери. *Сонячна радіація.* Потоки сонячної радіації в атмосфері, земна, атмосферна радіація. Закони випромінювання. Розподіл сонячної енергії на верхній межі атмосфери. Спектральний склад сонячної радіації. Зміни сонячної радіації та фактори, що впливають на її інтенсивність. Сонячна стала, інсоляція. Радіаційний баланс земної поверхні та атмосфери.

Тепловий режим ґрунту, атмосфери. Основні теплові характеристики ґрунту. Рівняння теплопровідності, теплоємності ґрунту. Закони розповсюдження температурних коливань із глибиною. Добовий та річний хід температури ґрунту. Термоізоплети. Тепловий режим атмосфери: потоки тепла в атмосфері, розподіл температури повітря з висотою. Адіабатичні процеси, Сухоадіабатичний процес. Стратифікація атмосфери, крива стратифікації атмосфери. Рівень конвекції. Інверсії, заморозки. Добовий та річний хід температури повітря біля земної поверхні. Географічний розподіл температури повітря.

Вода в атмосфері. Фізичні характеристики води, умови фазової рівноваги. Випаровування та випарність. Географічний розподіл випаровування, характеристики вологості повітря, їх розрахунок. Добовий і річний хід основних показників вологості повітря. Вологоадіабатичний процес. Рівень конденсації. Конденсація, сублімація водяної пари. Тумани, їх види та умови утворення. Хмари, їх класифікація. Атмосферні опади, їх класифікації за умовами утворення та агрегатним станом. Сніговий покрив, його теплофізичні характеристики, значення. Атмосферні явища: роса, ожеледь, іній. Добовий (річний) хід опадів, їх географічний розподіл.

Атмосферний тиск. Рівняння стану атмосферного повітря. Питома газова стала сухого повітря. Основне рівняння статички. Формула Бабіне та її фізичний смисл. Баричне поле, ізобаричні поверхні, баричні системи. Зональність розподілу атмосферного тиску біля земної поверхні.

Повітряні течії в атмосфері. Вітер. Швидкість і напрямок вітру. Сили, що впливають на рух повітря. Градієнтний вітер. Повітряні маси, їх типи. Загальна циркуляція атмосфери. Вітри термічного походження, місцеві. Атмосферні фронти, умови утворення, класифікація, еволюція. Погодні умови атмосферних фронтів.

Кліматологія. Кліматична система, клімат, кліматоутворювальні фактори. Класифікація кліматичних умов. Зміни і коливання клімату в геологічній історії Землі. Основні джерела кліматологічної інформації. Кліматичні показники. Кліматологічні методи. Статистичні методи.

ЗАГАЛЬНА ГІДРОЛОГІЯ З ОСНОВАМИ ОКЕАНОЛОГІЇ (ОК19)

Поняття про загальну гідрологію. Предмет і задачі загальної гідрології, зв'язки з іншими науками. Використання природних вод і практичне значення гідрології. Водне законодавство України. Водний кадастр. Водні ресурси земної кулі, континентів, України. Хімічні й фізичні властивості природних вод.

Гідрологія річок. Річки та річковий басейн. Гідрографічна мережа. Річки та річкова мережа. Типи річок. Водозбір і басейн річки. Морфологія й морфометрія річки та її басейну. Живлення річок. Річковий стік та його складові. Поняття про стік води, наносів, розчинених речовин, тепла. Рух води у річках. Термічний режим річок та його фактори. Річкові наноси. Селеві паводки. Руслові процеси та їх типізація. Гирла річок, їх класифікація та районування. Тепловий баланс. Зміна температури води в часі. Формування річкових наносів. Основні риси гідрохімічного і гідробіологічного режиму річок. Руслові процеси та їх типізація. Гирла річок, їх класифікація та районування. Ресурси річок і річкових басейнів.

Гідрологія озер та водосховищ. Озера і їх поширення на земному шарі. Донні відклади в озерах. Водосховища. Призначення водосховищ та їх розміщення на земному шарі. Співвідношення проблем і переваг від створення і експлуатації водосховищ.

Гідрологія боліт. Походження, розвиток, гідрологічний режим боліт. Поширення боліт на земній кулі, в Україні.

Гідрологія льодовиків. Вивчення умов й особливостей походження, існування та розвитку льодовиків. Сніговий баланс і снігова лінія. Умови

існування льодовиків. Гідрографічна мережа льодовика. Водогосподарське значення льодовиків.

Гідрологія підземних вод. Походження і поширення підземних вод. Вплив водно-фізичних властивостей ґрунтів і ґрунтів на підземні води. Ґрунтові води. Артезіанські води. Рух підземних вод. Запаси і ресурси підземних вод. Практичне значення та охорона підземних вод. Використання і охорона підземних вод.

Світовий океан та його частини. Класифікація морів. Гіпотези виникнення Світового океану. Будова, рельєф дна океанів і морів. Донні відклади в океанах і морях. Фізичні властивості морської води. Акустичні властивості морської води. Термічний режим океанів і морів. Загальна схема теплообміну в системі океан-атмосфера-літосфера. Тепловий баланс океану. Розподілення температури води у Світовому океані. Морський лід та його класифікація. Особливості замерзання морської води. Фізичні властивості морської криги. Рух льоду, його класифікація. Водні маси Світового океану. Перемішування та обмін в океані. Види перемішування в морському середовищі. Хвилі в морському середовищі. Сейші, цунамі, внутрішні хвилі; енергія хвиль. Течії. Загальна циркуляція води Світового океану. Механізми саморегуляції у морському середовищі. Природні ресурси Світового океану та їх використання.

ЗАГАЛЬНЕ ЗЕМЛЕЗНАВСТВО (ОК20)

Історія та методологія сучасного землезнавства. Місце загальної фізичної географії в системі знань. Співвідношення землезнавства та глобальної екології. *Історія формування уявлень про Землю і Всесвіт.* Закладення підвалин наукового землезнавства. Сучасне землезнавство - вчення про географічну оболонку. Космічна ера дослідження. Дослідження в Україні.

Методологія, джерела знань та методи сучасної фізичної географії. Парадигми фізичної географії: хорологічна, систематична, історико-генетична, структуральна, модельна, системна, екологічна, інформаційна.

Загальні природничі та організаційні закони та їх прояви в географічній оболонці. Закони механіки в географічних проявах. Закон всесвітнього тяготіння; гравітаційне поле Землі, геоїд, ізостатичне врівноваження мас, взаємодія з іншими небесними тілами та їх географічні й екологічні наслідки. Закони термодинаміки в географічній оболонці. Закони геохімії, їх географічні прояви. Ландшафтно-геохімічні бар'єри, їх здатність до самоочищення потоків. Закони системної організації довкілля, їх значення

та використання. Геосистеми як середовище життя та господарської діяльності людини.

Земля у Всесвіті. Поняття Всесвіту в сучасному розумінні. Галактика, Сонячна система, Земля. Будова Землі. Захисні функції магнітосфери та атмосфери. Вплив Космосу й Сонця на планетарні процеси та стан людини. Рухи Землі: навколо Сонця, добове обертання та взаємодія з Місяцем. Припливи.

Вчення про географічну оболонку. Будова географічної оболонки. Склад і загальні риси будови, речовина, границі географічної оболонки. Складові частини географічної оболонки: літосфера, гідросфера, атмосфера, кріосфера. біосфера, кора вивітрювання, ґрунти. Розвиток географічної оболонки. Структура географічної оболонки. Вертикальна ярусність географічної оболонки. Поясно-зональні структури. Особливості будови: контактні зони; нуклеарні системи, океанська поверхня, інші контактні зони в океані. Бар'єри в будові суходолу: загальна характеристика, орографічні, геохімічні бар'єри; основні глобальні та регіональні бар'єри. Біогеохімічний бар'єр. Екологічне значення геохімічних бар'єрів. Географічний простір: просторові відношення в географічній оболонці, абсолютний просторовий діапазон геосистем. Географічний час; абсолютні часові відміни геосистем, відносні (власні) просторово-часові виміри геосистем. Динаміка географічної оболонки. Джерела енергії географічної оболонки. Біологічні і біогеохімічні кругообіги.

Основи глобальної екології. Антропосфера – сучасний етап розвитку географічної оболонки. Людство як компонент і керуюча ланка географічної оболонки-біосфери. Історія природокористування та його наслідки. Перспективи взаємовідношень людства і природного середовища. Проблеми глобальної екології. Глобальні зміни. Чинники динаміки глобального клімату. Внутрішні процеси саморегулювання. Зміни в Світовому океані через потепління клімату. Інші моделі кліматичних змін. Моделі аерозольних катастроф. Проблема ядерної війни як геоекологічна комплексна проблема. Охорона природи. Раціональне природокористування. Можливості людства щодо запобігання екологічній кризі.

ОСНОВИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ (ОК22)

Проблема об'єкта і предмета суспільної географії. Поняття геопросторової (територіальної) організації. Структура суспільної географії, її складові частини. Місце суспільної географії в системі географічних наук. Схеми класифікації суспільної географії. Система методів суспільної географії.

Основні терміни, поняття та категорії суспільної географії. Територія як

поняттєво-термінологічна система. Природні, суспільні та просторові властивості території. Соціальні, економічні, політичні, екологічні, інформаційні функції території.

Суспільно-географічне положення. Типізація суспільно-географічного положення. Методи аналізу та оцінки суспільно-географічного положення.

Суспільно-географічні відношення і зв'язки. Суспільно-географічні процеси і явища. Процеси геопросторової диференціації, процеси геопросторової інтеграції, процеси геопросторового комплексо- і системоформування.

Теорія просторового розвитку в суспільній географії. Теорія «центральных місць», «полюсів росту», «центрів розвитку».

Система суспільно-географічних законів. Закон пропорційного розвитку компонентів економіко-географічного комплексу; закон раціональних територіальних зв'язків; закон територіальної концентрації продуктивних сил; закон територіальної диференціації продуктивних сил.

Поняття про територіальну організацію суспільства. Складові елементи територіальної організації суспільства – природні, соціальні, економічні. Системно-структурна парадигма територіальної організації суспільства. Основні типи територіальних структур.

Становлення системної концепції в географії. Ознаки та структура геосистем, зв'язки та відношення в геосистемах, функції геосистем.

Суспільний і територіальний поділ праці: зміст понять. Багаторівнева ієрархічна структура територіального поділу праці. Міжнародний поділ праці.

Суспільно-географічне районування, його поняттєво-термінологічний апарат. Фактори, принципи і критерії процесу суспільно-географічного районування. Стадії розвитку суспільно-географічного районування.

ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО (ОК23)

Ландшафтознавство як наука. Історія розвитку ландшафтознавства. Компоненти географічної оболонки. Поняття про природно-територіальні комплекси. Співвідношення понять ПТК, геосистема, екосистема. Властивості ПТК. Предмет ландшафтознавства як науки. Головні етапи розвитку ландшафтознавства. Уявлення про зв'язки компонентів в античній науці. Оформлення ландшафтознавства як науки. Внесок українських учених у розвиток ландшафтознавства. Сучасний етап розвитку ландшафтознавства.

Зональність та чинники її формування й розвитку. Регіональна диференціація. Зональні чинники. Розподіл сонячної енергії згідно з формою і рухом Землі навколо Сонця. Повітряні маси, циркуляційні зони. Закон

зональності. Коефіцієнт зволоження. Радіаційний індекс сухості. Фізико–географічні процеси.

Азональні чинники диференціації географічної оболонки. Внутрішня енергія Землі. Материки, океани, гірські системи. Циркуляція у системі океан – материк. Перерозподіл вологи на материках і їх секторність. Закон секторності. Індекс континентальності. Взаємодія зональності і секторності.

Висотна поясність. Висотна диференціація гір та рівнин. Висотні пояси і системи висотної поясності. Літологічні чинники диференціації. Локальна диференціація географічної оболонки та її природні чинники. Антропогенні чинники диференціації. Співвідношення регіональної і локальної диференціації.

Поняття про ландшафт. Морфологічна структура ландшафту. Місцевості, урочища, фації, їх визначення і класифікація. Структурні особливості. Морфологія різних ландшафтів. Гірські ландшафти. Стрії, гірські місцевості та сектори як морфологічні частини гірського ландшафту. Характер меж геосистем різного рівня. Верхні і нижні межі ландшафту, місцевості, урочищ, фацій.

Ландшафт та його функціонування. Суспільство і ландшафти. Геомаси і геогоризонти. Структура і функціонування ландшафту. Просторова і часова структура ландшафту. Поняття про геомаси, геогоризонти. Принципи класифікації геогоризонтів. Складність вертикальної структури ландшафту.

Функціонування ландшафту. Типи функціональної структури ландшафту. Добова динаміка ландшафту (ПТК). Річна динаміка ПТК. Чинники річної динаміки. Зміни геогоризонтів по сезонах у різних типах фацій. Поняття інерції фізико-географічних процесів. Поняття станів геосистем. Поняття про стекси.

Розвиток і вік ландшафтів. Поняття розвитку природно-територіальних комплексів. Чинники розвитку. Саморозвиток. Зовнішні чинники розвитку ландшафтів. Вік ландшафту. Критерії віку. Характерний час компонентів. Класифікація і типологія ПТК. Принципи класифікації ПТК. Класифікаційні ознаки ПТК різних рівнів. Класи, підкласи, типи, підтипи, види ландшафтів.

Фізико-географічне районування. Сутність. Розділення і об'єднання в районуванні. Однорядний і дворядний підходи до класифікації фізико-географічних районів. Зональні і азональні ряди. Районування «зверху» і «знизу». Фізико-географічне районування України.

Суспільство і ландшафти. Антропогенні ландшафти. Раціональне природокористування. Ландшафти і забезпечення сталого розвитку.

Ландшафти та еко- геоетика. Причинно-наслідкові зв'язки взаємодії природи і суспільства. Поняття про антропогенні ландшафти. Класифікації антропогенних ландшафтів. Поняття про культурні ландшафти. Міські ландшафти, промислові ландшафти, сільськогосподарські ландшафти, лісогосподарські ландшафти, водогосподарські ландшафти, гірничодобувні ландшафти, рекреаційні ландшафти тощо.

Ландшафт як ресурс життєзабезпечення. Ландшафти як джерело духовності. Ландшафти й етноси. Вплив ландшафтів на етнографічні особливості.

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ (ОК25)

Економіко-географічне положення України. Кордони України, їх зміни протягом ХХ ст. й дотепер. Геополітичне положення України. Адміністративно-територіальний устрій, етапи його формування.

Населення України. Кількість населення та її динаміка. Природний рух населення. Статевовіковий склад населення. Середня тривалість життя. Механічний рух населення. Географія міграційних потоків. Розселення населення України. Територіальні відмінності густоти населення. Міське і сільське населення. Урбанізація, її регіональні відмінності. Класифікація міст України за людністю. Типи міст за містоутворюючими функціями. Міські агломерації. Типи сільських поселень за людністю. Основні типи сільського розселення. Етнічний, мовний релігійний склад населення України. Особливості українського етногенезу. Українська діаспора у світі. Трудові ресурси і працересурсний потенціал України. Структура та особливості трудових ресурсів. Рівень забезпеченості трудовими ресурсами регіонів України. Структура і рівень зайнятості економічно активного населення та її сучасні тенденції.

Природно-ресурсний потенціал України. Вплив природних умов і ресурсів на територіальну організацію господарства країни. Рівень забезпеченості господарства України природними ресурсами. Структура та характеристика окремих компонентів ПРП (мінерально-сировинні, земельні, водні, лісові, фауністичні, природно-рекреаційні ресурси). Регіональні відмінності в забезпеченні ПРП.

Господарство України. Секторальна структура економіки України. Сучасне соціально-економічне становище України.

Первинний сектор господарства. Сільське господарство. Особливості розвитку і розміщення, форми господарювання, галузі спеціалізації. Земельний фонд країни та його структура. Структура сільськогосподарських угідь. Рослинництво: географія головних культур (зернові і зернобобові, технічні, овочево-баштанні і картопля, кормові). Садівництво,

виноградарство, ягідництво. Тваринництво: географія головних галузей (скотарство, свинарство, птахівництво); географія другорядних галузей (вівчарство, конярство, звірівництво, ставкове рибництво, кролівництво, бджільництво). Сільськогосподарські зони України. Лісове господарство. Добувна промисловість. Добування палива: вугілля, нафта, газ, уран, торф. Добування рудної сировини: залізні і марганцеві руди, руди кольорових металів. Добування нерудної сировини: хімічна, будівельна, технічна.

Вторинний сектор господарства. Електроенергетика. Металургія. Машинобудування. Хімічна промисловість. Виробництво деревини і паперу. Виробництво будівельних матеріалів. Легка промисловість. Харчова промисловість. *Рекомендований план характеристики галузі промисловості:* Завдання галузі, рівень її розвитку, місце і значення в економіці України. Фактори розвитку галузі, сировинні ресурси, їх географія та характеристика. Галузева характеристика промисловості: структура, галузі, підгалузі, типи підприємств. Територіальна характеристика галузі: принципи та фактори розміщення, характеристика окремих районів, вузлів (особливості структури, які причини зумовили їх виникнення). Проблеми та перспективи розвитку галузі.

Третинний сектор господарства. Транспорт. Торгівля. Туризм. Освіта. Наука. Культура. Зовнішньоекономічні зв'язки України.

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ (ОК26)

Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії. Соціально-географічний простір, його властивості. Особливості соціального часу. Особливості просторової організації суспільства, рівні організації соціально-географічного простору. Поняття регіональної свідомості та менталітету соціуму. Просторові зони та території людини. Регіональна організація території.

Поняття про соціогеосистему як основний об'єкт дослідження соціальної географії. Поняття про соціально-географічний процес, його структуру. Управління соціально-географічним процесом. Стійкий розвиток як один із можливих станів соціально-географічного процесу.

Географія соціально-демографічного розвитку, праці та міграційної поведінки населення. Концепції соціально-демографічного розвитку. Чинники соціально-демографічного розвитку. Сучасні тенденції динаміки населення. Демографічна політика.

Основні поняття географії праці та міграції населення. Концепції географії праці та міграційної поведінки населення. Ринок праці та його кон'юнктура. Міграція населення, соціальні особливості та наслідки.

Чинники трудової діяльності та міграційної поведінки населення. Сучасні тенденції на ринку праці. Трудові міграції. Вимушені міграції.

Соціальна географія міст та сільської місцевості. Соціальні аспекти розселення населення. Соціальні функції поселень. Особливості розселення населення в соціально-географічному просторі. Форми та чинники розселення. Міське та сільське розселення. Класифікація поселень. Концепції соціальної географії міст. Поняття агломерації та їх соціально-географічні особливості. Урбанізація як соціально-географічний процес. Основні етапи урбанізації. Еволюція урбанізації. Основні тенденції та перспективи розвитку урбанізації. Соціально-географічні особливості та проблеми урбанізації в аспекті глобалізації. Світові міста. Креативні, розумні, зелені міста. Особливості процесу урбанізації в Україні. Формування світових міст.

Соціально-гуманістичні напрями географічних досліджень. Географія культури, освіти, охорони здоров'я, дозвілля та соціальних негараздів. Географія мов. Географія релігії. Сакральна географія. Географія освіти і науки. Географія інтелектуального потенціалу. Медична географія. Географія захворюваності населення. Географія відпочинку та розваг. Географія соціальних негараздів. Гуманістична географія. Регіональна свідомість та менталітет соціуму. Регіональна ідентичність. Просторова пам'ять. Поведінкова географія. Перцепційна географія. Часова географія. Феміністична географія. Гендерна географія.

Географія рівня та якості життя населення. Якість населення. Відтворювальний потенціал. Діяльнісний потенціал. Система соціального управління відтворенням населення. Євгеніка та євгенічні рухи. Рівень та якість життя населення. Безпека життєдіяльності населення. Національна та регіональна безпека. Соціальна, демографічна, економічна, продовольча, природно-техногенна, інформаційна безпека. Соціально-демографічні особливості та проблеми України. Соціально-демографічна політика України. Географія добробуту населення. Географія бідності. Географія якості життя населення. Соціальне відторгнення. Соціально-просторова нерівність.

Стратегії соціального розвитку території. Особливості виникнення і розповсюдження соціальних негараздів, таких як злочинність, бідність, алкоголізм, захворюваність населення, безробіття. Поняття соціального спокою та територіальної соціальної справедливості. Особливості формування менталітету українського соціуму як основи виживання в умовах глобалізації та переходу до стійкого розвитку. Загальні особливості і проблеми регіонального розвитку в Україні. Цілі розвитку тисячоліття. Регулювання соціального розвитку в світі. Управління соціальним

розвитком. Програми соціального розвитку території.

ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ З ОСНОВАМИ ДЕМОГРАФІЇ (ОК27)

Місце та значення соціальної географії в системі географічних наук. Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії. Поняттєво-термінологічний апарат соціальної географії. Структура соціальної географії. Функції соціальної географії. Завдання соціальної географії у відповідності до зростаючого соціального запиту. Проблеми розвитку сучасної соціальної географії. Виникнення соціальної географії. Основні етапи формування соціальної географії. Розвиток соціальної географії в Україні. Соціально-географічні школи в Україні. Сучасна західна соціальна географія. Основні соціально-географічні школи Заходу. Персоналії.

Соціально-географічний простір і час та їх властивості. Особливості просторової організації суспільства, рівні організації соціально-географічного простору. Поняття регіональної свідомості та менталітету соціуму. Просторові зони та території людини. Поняття про соціогеосистему як основний об'єкт дослідження соціальної географії. Поняття про соціально-географічний процес, його структуру.

Поняття соціально-географічного факту. Програма соціально-географічного дослідження. Методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень. Основні етапи соціально-географічних досліджень. Методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень.

Соціально-демографічний розвиток: динаміка народонаселення, його відтворення, склад народонаселення. Основні фактори, які впливають на зміни народонаселення. Механічний рух населення та його соціальні особливості та наслідки.

Якість населення. Відтворювальний потенціал. Діяльнісний потенціал. Система соціального управління відтворення населення. Індекс якості населення. Євгеніка та євгенічні рухи. Поняття, засновники, цілі та перспективи напрямку. Теорії та концепції народонаселення. Проблеми та наслідки зростання народонаселення. Сучасні процеси в зміні народонаселення.

Соціальні аспекти розселення населення. Соціальні функції поселень. Особливості розселення населення. Форми та чинники розселення. Основні концепції розселення. Поняття агломерації та їх соціально-географічні особливості.

Урбанізація як соціально-географічний процес. Основні етапи урбанізації. Основні тенденції та перспективи розвитку урбанізації.

Основні поняття і сутність соціальних негараздів як соціальної властивості території. Особливості виникнення і розповсюдження соціальних негараздів. Поняття соціального спокою та територіальної соціальної справедливості. Дослідження розвитку соціально-географічного процесу в регіонах України.

РЕКРЕАЦІЙНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО (ОК28)

Загальна характеристика розвитку рекреації та туризму в країнах Європейського макрорегіону. Рекреація і туризм в країнах Західної Європи. Рекреація і туризм в країнах Північної Європи. Рекреація і туризм в країнах Центральної та Східної Європи. Рекреація і туризм в країнах Південної Європи. Рекреаційні ресурси регіону. Характер рекреаційної спеціалізації. Потужність, географія, структура й динаміка рекреаційних потоків. Крупні рекреаційні центри.

Загальна характеристика розвитку рекреації і туризму в країнах Близькосхідного та Південноазійського макрорегіонів. Рекреація і туризм в країнах Південно-Західної Азії. Рекреація і туризм в Туреччині, Ірані, Афганістані, Сирії, Лівані, Ізраїлі, Об'єднаних Арабських Еміратах. Рекреація і туризм в країнах Південної Азії. Рекреація і туризм в Індії, Пакистані, Афганістані, Непалі, на Мальдівах. Рекреаційні ресурси регіону. Рекреаційні ресурси регіону. Характер рекреаційної спеціалізації. Потужність, географія, структура й динаміка рекреаційних потоків. Крупні рекреаційні центри.

Загальна характеристика розвитку рекреації та туризму в країнах Азіатського-Тихоокеанського макрорегіону. Рекреація і туризм в країнах Північної та Центральної Азії. Рекреація і туризм в країнах Східної Азії. Рекреація і туризм в країнах Океанії. Рекреація і туризм в Австралії та Новій Зеландії. Рекреаційні ресурси регіону. Характер рекреаційної спеціалізації. Потужність, географія, структура й динаміка рекреаційних потоків. Крупні рекреаційні центри.

Загальна характеристика розвитку туризму в країнах Північної Америки (США, Канада). Загальна характеристика розвитку туризму в країнах Латинської Америки. Рекреація і туризм в країнах Центральної Америки. Мексика. Багамські острови. Рекреація і туризм в країнах Карибського басейну. Рекреація і туризм в країнах Південної Америки. Бразилія. Аргентина. Рекреаційні ресурси регіону. Характер рекреаційної спеціалізації. Потужність, географія, структура й динаміка рекреаційних потоків. Крупні рекреаційні центри.

Загальна характеристика розвитку рекреації і туризму в країнах Африканського макрорегіону. Рекреація і туризм в країнах Західної Африки. Рекреація і туризм в країнах Південної і Південно-Східної Африки. Рекреація і туризм в країнах Північної Африки. Рекреаційні ресурси регіону. Характер рекреаційної спеціалізації. Потужність, географія, структура й динаміка рекреаційних потоків. Крупні рекреаційні центри.

ЕКСКУРСОЗНАВСТВО (ОК29)

Історія та сучасний стан екскурсійної справи в Україні. Правові аспекти екскурсійної діяльності. Екскурсознавство як наука.

Поняття екскурсії. Функції та ознаки екскурсії. Екскурсійний метод пізнання. Показ і розповідь в екскурсії, види та особливості, їх поєднання. Вимоги екскурсійної методики. Екскурсія як педагогічний процес. Компоненти педагогічної діяльності екскурсовода. Шляхи вдосконалення екскурсійної методики.

Класифікація екскурсій: за змістом, складом та кількістю учасників, місцем проведення, формою проведення, способом пересування. Тематика та зміст екскурсій. Розвиток тематики екскурсії залежно від екскурсійних можливостей краю. Наявність та характер екскурсійних об'єктів.

Організація і зміст процесу розробки нової екскурсії. Творча група, її склад. Основні етапи підготовки нової екскурсії. Визначення мети та завдань екскурсії. Вибір теми. Відбір літератури та складання бібліографії. Пошуки інших джерел екскурсійного матеріалу: літературних, архівних, статистичних тощо.

Відбір та вивчення екскурсійних об'єктів: види, класифікація об'єктів, критерії оцінки об'єктів. Складання картки об'єкта. Складання маршруту екскурсії. Об'їзд (обхід) маршруту. Підготовка контрольного тексту екскурсії. Комплектування «портфеля екскурсовода».

Відбір методичних прийомів проведення екскурсії. Визначення техніки проведення екскурсії. Складання методичної розробки. Індивідуальний текст екскурсії, його особливості. Структура тексту.

Методичні прийоми в екскурсії як засіб дій екскурсовода. Класифікація методичних прийомів. Методичні прийоми показу. Методичний прийом руху. Методичні прийоми розповіді. Особливі методичні прийоми. Прийом демонстрації наочності. Засвоєння екскурсоводом методичних прийомів.

Вимоги до техніки ведення екскурсії. Техніка проведення розповіді під час руху транспорту. Відповіді на питання екскурсантів. Паузи в екскурсії. «Портфель екскурсовода», техніка використання.

Професійна майстерність екскурсовода. Вимоги до екскурсовода, його права та обов'язки. Особистість екскурсовода. Вміння та навички екскурсовода, їх формування. Мова екскурсовода. Компетентності екскурсовода. Робота гіда. Шляхи підвищення кваліфікації екскурсовода.

ГЕОГРАФІЯ СФЕРИ ПОСЛУГ ТА ІНДУСТРІЯ ТУРИЗМУ (ОК33)

Сфера послуг як сектор економіки. "Революція послуг". Особливості сфери обслуговування, її головні соціально-економічні функції. Поняття про послуги та сферу послуг. Характеристика особливостей сфери послуг, її

галузевого (видового) складу, включаючи сучасну КВЕД. Закони, закономірності, чинники і принципи розвитку і територіальної організації сфери послуг. Чинники розвитку і розміщення сфери послуг, принципи геопросторової організації сфери послуг за теорією центральних місць.

Територіальні системи послуг. Ієрархія і систематика центрів обслуговування. Територіальна організація обслуговування населення в містах і сільській місцевості. Кластери послуг – ефективна форма територіальної організації сфери послуг та зайнятості населення.

Соціальна політика та розвиток сфери обслуговування. Основні принципи, норми та функції соціальної політики. Соціальний захист і регулювання доходів населення. Методи та інструменти соціалізації економіки. Пріоритети соціальної політики в Україні.

Географія галузевих і міжгалузевих комплексів сфери послуг. Соціально-культурний комплекс. Місце і роль комплексу культури в сучасному суспільстві, мережа культурно-освітніх об'єктів. Структура комплексу культури. Регіональні особливості розвитку сфери культури. Культурно-освітні центри. Проблеми збереження культурної спадщини. Освітній комплекс сфери послуг. Освітній потенціал території. Система освіти в Україні.

Географія медичного і рекреаційного комплексу. Стан здоров'я, захворюваності людини, населення, чинники (в т. ч. екологічні) поширення хвороб, система (мережа) закладів охорони здоров'я широкого профілю та спеціалізації. Медичні центри. Оздоровча функція санаторіїв, пансіонатів, закладів відпочинку, курортних центрів. Концепція розвитку охорони здоров'я та індустрії туризму.

Послуги зв'язку. Прискорений розвиток нових видів зв'язку: радіотелефонного, мобільного, пейджингового, електронної пошти, комп'ютерного, Інтернету. Забезпеченість населення засобами зв'язку.

Послуги транспорту. Особливості функціонування транспорту, його поділ. Найважливіші транспортні магістралі. Транспортні вузли. Транспортні системи.

Туристичні послуги. Розвиток туристичних послуг у світі. Особливості функціонування ринку туристичних послуг в Україні. Основні показники роботи. Внутрішній ринок туристичних послуг в Україні. Найбільші туроператори.

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ (ОК34)

Рекреація та вільний час. Рекреаційна географія як фундаментальна і прикладна дисципліна. Виникнення і розвиток рекреаційної географії.

Предмет і методи дослідження. Напрямки рекреаційно-географічних досліджень. Основні форми рекреації – туризм, лікування, відпочинок. Їх характерні риси, співвідношення і взаємозалежність. Просторові стандарти рекреації. Типи рекреації на підставі критерію повторюваності рекреаційної діяльності. Суспільні функції рекреаційної діяльності. Вільний час і його використання. Рекреаційні потреби. Рекреаційні заняття.

Рекреаційні ресурси та їх оцінка. Рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал. Підходи до класифікації рекреаційних ресурсів. Природні рекреаційні ресурси. Території регламентованого рекреаційного використання. Історико-культурний потенціал. Рекреаційне природокористування як раціональне використання природних багатств для задоволення рекреаційних потреб людини. Оцінка різних типів природних, природно-антропогенних та історико-культурних рекреаційних ресурсів, рекреаційного потенціалу. Рекреаційна оцінка ландшафтів. Картографічні матеріали в рекреаційній оцінці території.

Територіальна рекреаційна система. Поняття про територіальну рекреаційну систему (ТРС). Фактори формування і розвитку ТРС та їх підсистем. Основні властивості ТРС. Динамічність і еволюція ТРС, динаміка її підсистем. Зміни природних комплексів у ТРС. Поняття рекреаційного природокористування в ТРС. Стійкість до рекреаційних навантажень і рекреаційна ємність природно-територіальних комплексів (ПТК). ТРС Європи. ТРС Азії. ТРС Північної Америки. ТРС Південної Америки. ТРС Африки. ТРС Австралії з Океанією. Рекреаційний потенціал регіонів світу. Фактори, що впливають на розвиток сучасного міжнародного туризму. Особливості міжнародного туризму. Доходи від іноземного туризму в різних країнах світу. Особливості і тенденції географії міжнародних рекреаційних потоків. Загальна характеристика туристичних потоків в розрізі рекреаційних регіонів світу: потужність, географія, структура і динаміка.

ОСНОВИ ГЕОЕКОЛОГІЇ (ОК38)

Теоретичні основи геоєкології. Сучасна екологія: предмет, методи, завдання, структура. Екологія як наука. Історія формування екологічних знань. Закони Великої екології. Зв'язок екології з іншими областями знань.

Середовище й умови існування організмів. Аутоєкологія. Екологічні фактори навколишнього природного середовища та їх класифікація. Загальні принципи дії екологічних факторів на організми та пристосування до дії цих факторів. Екологічна крива. Принцип оптимуму. Закон толерантності. Концепція екологічної ніші. Стратегія популяцій, як типів пристосувань до умов середовища.

Біосфера. Екосистеми. Поняття біосфери. Структура біосфери. Місце людини в біосфері. Поняття довкілля. Угруповання та екосистеми. Біоценоз, біогеоценоз та екосистеми. Структури біогеоценозів. Екологічні піраміди. Енергетика екосистем. Правило Ліндемана. Екосистеми різних рівнів. Жива речовина. Глобальні процеси у біосфері. Колообіги речовин у біосфері. Ноосфера. Сучасні наукові підходи і обґрунтування концепції еколого-економічного збалансованого розвитку людства.

Прикладні аспекти геоекології. Охорона біосфери - одне з найважливіших завдань сучасної цивілізації. Природні й антропогенні фактори впливу на біосферу. НТР і проблеми охорони біосфери. Глобальні проблеми біосфери. Природні і антропогенні катастрофи та надзвичайні ситуації. Проблеми перенаселення, перевиробництва і перезабруднення у їх зв'язку. Проблеми утилізації відходів.

Принципи і методи захисту довкілля від забруднень. Джерела, масштаби, наслідки забруднення довкілля. Класифікація і характер забруднень. Оцінка екологічного стану компонентів довкілля. Нормативні показники забруднень. Екологічний моніторинг. Екологічні проблеми повітряного, водного середовища та його охорона. Екологічні проблеми літосфери, охорона ґрунтів і раціональне використання надр. Охорона тваринного і рослинного світу. Заповідна справа.

Природокористування і проблеми його регулювання. Поняття про природокористування. Екологічні проблеми й шляхи їх вирішення в галузях: енергетики, сільського і лісового господарства, промисловості, транспорту, комунального господарства, військової справи, науки і культури.

Геоекологічні проблеми України і її регіонів. Причини розростання екологічної кризи. Характеристика екологічних проблем регіонів. Наслідки аварії на ЧАЕС. Шляхи виходу з екологічної кризи. Екологічний рух на Україні.

Соціальна екологія та її проблеми. Нормування використання природних ресурсів. Державне ліцензування. Екологічна експертиза, її типи. Екологічна паспортизація. Екологічний аудит. Управління природокористуванням. Механізми регулювання природокористування: економічний і організаційно-правовий.

Національне екологічне право. Управління в галузі екології. Закони, нормативні акти України про охорону довкілля. Роль екологічного законодавства у збереженні природного середовища, видового розмаїття. Державне управління в галузі охорони навколишнього середовища і природокористування. Громадське управління в галузі екології. Самоврядування в галузі екології.

Основи екополітики. Програма дій на ХХІ століття. Участь України у міжнародному співробітництві в галузі охорони навколишнього середовища. Способи політичного тиску та врегулювання на основі міжнародних угод. Ковенції про трансграничний перенос забруднень. Міжнародні стандарти, їх значення. Участь України у загальноєвропейських заходах із захисту й покращення довкілля: Конвенція про збереження біорізноманіття, Програма створення загальноєвропейської екологічної мережі та їх соціальне і економічне значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аріон О.В. Географія туризму: навч.-метод. посібник / О.В. Аріон, С.І. Уліганець. – К.: Альтерпрес, 2013. – 266 с.
2. Багров М.В., Боков В.О., Черваньов І.Г. Землезнавство. Підручник з грифом Міносвіти України для географічних і екологічних спеціальностей. К.: Либідь, 2000. – 465 с.
3. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки: навч. посіб. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: Лисенко М. М., 2018.
4. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навчальний посібник / В.В. Безуглий. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 704 с.
5. Безуглий В.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / В.В. Безуглий, С.В. Козинець. – 2-ге вид., доп., перероб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 688 с.
6. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: навч. посібник / О. О. Бейдик. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Альтерпрес, 2011. – 462 с.
7. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Київ : ВПЦ «Київський ун-т», 2001. 395 с.
8. Білоус Г.М. Вплив господарської діяльності на водні ресурси України /Г.М. Білоус. - К.: Наукова думка, 1999. - 211с.
9. Білявський Г.О. Основи екології: теорія та практикум: навчальний посібник / Білявський Г.О., Бутченко Л.І., Навроцький В.М. – К.: Лібра, 2002. – 352 с.
10. Божок А.П. Картографія / А.П. Божок, Л.Є. Осауленко, В.В. Пастух. – Київ : Вища школа, 1999. – 252 с.
11. Вишневська О.О. Туристичне країнознавство: підручник / О.О. Вишневська, А.Ю. Парфіненко, В.І. Сідоров. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 594 с.
12. Власова Т. В. Физическая география материков (с прилегающими частями океанов) / Власова Т. В.; В 2 ч. – М.: Просвещение, 1986. – Ч. 1–2.
13. Власова Т. В., Аршинова М. А., Ковалева Т. А. Физическая география материков и океанов / Власова Т. В., Аршинова М. А., Ковалева Т. А. – М.: Academia, 2005.
14. Галай И. П., Жучкевич В. А., Рылюк Г. Я. Физическая география материков и океанов: Учеб. Пособие / Галай И. П., Жучкевич В. А., Рылюк Г. Я.; В 2 ч. – Минск: Университетское, 1988.
15. Географічна енциклопедія України: в 3-х т.- К.:Укр. енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1989-1993.
16. Географічні атласи світу, України, Харківської області.
17. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. посіб. / за ред. Я.Б. Олійника, І.Г. Смирнова. – К.: Знання, 2011. – 640 с.
18. Геоєкологія рекреаційних зон України. – К.: Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 1996. – 200 с.
19. Геренчук К. И., Боков В.А., Черванёв И. Г. Общее землеведение. Учебник для университетов. - М.: Высшая школа, 1984. – 254 с.
20. Голиков А.П. Економіка України / Голиков А.П., Казакова Н.А., Шуба О.А. – К.: Знання, 2009.

21. Гончарова Л. Д. Клімат і загальна циркуляція атмосфери: навч. посіб. / Л. Д. Гончарова, Е. М. Серга, Є. П. Шкільний. – К. : КНТ, 2005. – 252 с.
22. Горєв Л.М., Пелешенко В.І., Хільчевський В.К. Гідрохімія України: підручник [Тест] / Л.М. Горєв, В.І. Пелешенко, В.К. Хільчевський. - К.: Вища школа, 1995. - 308с.
23. Ґрунтознавство з основами геології: Підручник / Назаренко І.І., Польчина С.М., Дмитрук Ю.М., Смага І.С., Нікорич В.А. – Чернівці: Книги-XXI, 2006. – 503 с.
24. Ґрунтознавство: Підручник / Д.Г. Тихоненко, М.О. Горін, М.І. Лактіонов та ін.; за ред. Д.Г. Тихоненка. – К.: Вища освіта, 2005. – 703 с.
25. Екологічна енциклопедія: У 3-х т./Редколегія: А.В.Толстоухов (головний редактор) та ін. – К.:ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008.
26. Загальна гідрологія: підручник [Текст] / В.К Хільчевський, О. Г. Ободовський, В.В. Гребінь та ін. - К.: Видавничополіграфічний центр «Київський університет», 2008. – 399 с.
27. Заставецька О.В. Географія населення України / О.В. Заставецька, Б.І. Заставецький, Д.В. Ткач. – Тернопіль: ТДПУ, 2003.
28. Земледух Р.М. Картографія з основами топографії / Р.М. Земледух. – Київ : Вища школа, 1993. – 456 с.
29. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование / А.Г. Исаченко. – М.: Высш. шк., 1991. – 366 с.
30. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – К.: Паливода, 2006.
31. Калитюк В.А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку. – Львів, 1999. – 162 с.
32. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги - XXI, 2003 – 300 с.
33. Клименко В.Г. Фізична географія України:навчальний посібник для студентів-географів/ В.Г. Клименко, О.П. Фенько .- Харків, 2013.- 96 с.
34. Клімат України. – К. : Вид-во Раєвського, 2003. – 560 с.
35. Козаченко Т.І. Картографічне моделювання / Т.І. Козаченко, Г.О. Пархоменко, А.М. Молочко. – Вінниця : Антекс-У ЛТД, 1999. – 328 с.
36. Кравчук Я.С. Геоморфологічне картографування. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 176с.
37. Кузик С.П. Географія туризму: навч. посібник / С.П. Кузик. – К.: Знання, 2011. – 271 с.
38. Кукурудза С.І. Біогеографія. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006.– 504 с.
39. Любіцева О.О. Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навч. посібник. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
40. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – 3-тє видання з переробками та доповненнями. – К.: «Альтерпрес», 2005. – 436 с.
41. Любіцева О.О. Туристичне країнознавство: країни лідери туризму. Навчальний посібник / О.О. Любіцева, В.К. Кіптенко, В.І. Стафійчук, І.Г. Хільчевська. – К.: Альтерпрес, 2008. – 436 с.
42. Ляшенко Д.О. Картографія з основами топографії : навч. посіб. / Д.О. Ляшенко. – Київ :Наукова думка, 2008. – 184 с.
43. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: [підруч.] / М.П. Мальська,

- Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
44. Маринич О.М. Фізична географія України: Підручник /Маринич О.М., Шищенко П.Г. - К.:Знання, КОО, 2006. - 511 с.
45. Марцинкевич Г.И. Основы ландшафтоведения / Г.И. Марцинкевич и др.– Минск: Высш. шк., 1986. – 206 с.
46. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посібник. Київ, Знання, 2008. 343 с.
47. Мацола В.Л. Рекреаційно-туристичний комплекс України // НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1997. – 156 с.
48. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: монографія / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушний, Н.І. Мезенцева. – К.: ДП “Прінт Сервіс”, 2014. – 132 с.
49. Мезенцева Н.І. Економічна і соціальна географія України / Н.І. Мезенцева, К.В. Мезенцев: навчально-методичний посібник. – К.: ВПС «Київський університет», 2010. – 239 с.
50. Мезенцева Н.І. Економічна та соціальна географія України. Районна частина. Електронний підручник / автор і упорядник Мезенцева Н.І. – К., 2008.
51. Міхелі С.В. Основы ландшафтознавства: Курс лекцій / С.В. Міхелі. – К. – Кам’янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. – 184 с.
52. Міхелі С.В. Українське ландшафтознавство: витоки, становлення, сучасний стан: Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – 416 с.
53. Немець К.А., Немець Л.М. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
54. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України. Навчально-методичний комплекс / Немець Л.М., Заволока Ю.Ю. – Харків, 2009.
55. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України: навчальний посібник / Л.М. Немець, П.А. Вірченко, Ю.Ю. Сільченко. – Харків: ФОП Грицак С.Ю., 2014.
56. Немець Л.М. Основы соціальної географії: навчальний посібник / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Гусєва. – Харків, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. – 234 с.
57. Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Немець К.А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
58. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії. – К.: Знання, 2000. – 204 с.
59. Парфінєнко А.Ю. Туристичне країнознавство. Навчальний посібник для ВНЗ (рек. МОН України) / А.Ю. Парфінєнко. – Х. Бурун Книга, 2009. – 288 с.
60. Петраківський П. та ін. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. – Л., 2006.
61. Питуляк М.Р. Гідрологія Навчально-методичний посібник [Текст] / М.Р. Питуляк, М.В. Питуляк. – Тернопіль: ТНПУ. – 2016. – 118 с.
62. Підгрушний Г.П. Промисловість і регіональний розвиток: монографія / Г.П. Підгрушний. – Київ: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
63. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія : навч. посібник. Харків : ХНАМГ, 2012. 275 с.
64. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін.; за ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
65. Потіш Л.А. Екологія: Навч. посібник / Потіш Л.А. К.: Знання, 2008. – 345 с.

66. Прасул Ю.І., Діброва Л.В. Туристсько-рекреаційний потенціал території та його аналіз: Методичні рекомендації до практичної та самостійної роботи студентів. Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2011. 36 с.
67. Прасул Ю.І., Шумік Є.С. Природні рекреаційні ресурси світу: Методичні рекомендації до самостійної і практичної роботи студентів. Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2011. 50 с.
68. Проценко Г. Д. Метеорологія і кліматологія / Г. Д. Проценко. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 265 с.
69. Решетченко С. І. Метеорологія та кліматологія / С.І. Решетченко. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 216 с.
70. Рутинський М. Географія туризму України: Навч. посіб. – Л., 2002.
71. Свинко Й.М., Сивий М.Я. Геологія: Підручник, - К.: Либідь, 2003.-480с.
72. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. – Ніжин: Вид-во Ніжин. держав. університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.
73. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності: Підручник / за ред. В.Д. Орлова. – К.: Грамота, 2006. – 264 с.
74. Соціальна географія. Підручник / за ред. Л. Немець та К. Мезенцева. – Київ, 2019. – 304 с.
75. Стафійчук В.І. Рекреологія: Навч. посібник. Київ : Альтерпрес, 2006. 264 с.
76. Стафійчук В.І. Туристичне країнознавство: туристичні ресурси світу. Європа, Азія, Австралія та Океанія: [навч. посіб.] / В.І. Стафійчук, О.Ю. Малиновська. – К.: Альтерпрес, 2009. – 427 с.
77. Стецюк В.В., Ковальчук І.П. Основи геоморфології: Навч. посіб.- К.: Вища школа, 2005. – 495с.
78. Стихійні метеорологічні явища на території України за останнє двадцятиріччя (1986–2005 рр.) / за ред. В. М. Ліпінського, В. І. Осадчого, В. М. Бабіченко. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 311 с.
79. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
80. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
81. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
82. Черванёв И.Г., Боков В.А. Землеведение: история, методология. учение о географической оболочке. Учебное пособие. – Харьков: Харьковск. ун-т, 1993. – 90 с.
83. Черваньов І.Г. Словник термінів із землезнавства. - Харків: Основа, 1997 – 30 с.
84. Чир Н. В. Рекреаційна географія : навч.-метод. посібник. Ужгород, 2019. 156 с.
85. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: Навчальний посібник. – К.: Атака, 2006. – 264 с.
86. Шаблій О.І. Основи суспільної географії: підручник / О.І. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 496 с.

СТРУКТУРА ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗАВДАНЬ
АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ
здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
ОПП «Географія рекреації та туризму»

До структури екзаменаційного завдання входять 4 аналітичні питання відкритого типу, які передбачають виявлення навичок самостійного творчого мислення, комплексного географічного, письмового послідовного викладу власних думок. Аналітичне питання – це завдання, яке передбачає для обґрунтованої відповіді використання знань і навичок з кількох фахових дисциплін. Відповідаючи на питання екзамену, студент, що претендує на отримання диплому бакалавра Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна з географії, повинен показати вміння чітко, логічно й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, точно і повно відтворювати факти, прізвища, назви географічних праць, конкретні концепції та аналізувати їх, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, аргументувати свої висновки.

Час виконання – 3 академічні години. **Загальна кількість балів** – 100. Максимальна можлива кількість балів, які можна отримати за кожне питання, складає 25 балів. **Обсяг** відповіді на 4 аналітичних питання: 4-6 сторінок. Під час відповіді дозволяється використання паперових картографічних творів з обов'язковим позначенням їх вихідних даних у відповіді. Використання інших джерел інформації категорично забороняється. У разі їх використання здобувач вищої освіти одержує загальну нульову оцінку. **Пороговий бал** – 50.

Студент може отримати **додаткові бали** за активну наукову діяльність протягом навчання. Зокрема, тези, участь в конференції – 1 бал за кожний захід; статті, перемоги у конкурсах науково-фахового спрямування – 2 бали за кожний захід. Перелік публікацій і підтверджувальні документи надаються екзаменаційній комісії у день написання атестаційного екзамену.

Загальна шкала оцінювання

Сума балів за відповіді всі питання екзамену	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

Критерії оцінювання окремого питання атестаційного екзамену

Критерії оцінювання	Максимальна можлива кількість набраних балів
Знання теоретичного матеріалу, вміння аналізувати його, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, комплексність і аналітичність відповіді:	
Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно виконувати завдання, знаходить алгоритм виконання завдання, правильно встановлює причинно-наслідкові зв'язки і демонструє розуміння географічних процесів	11-14
Студент вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна	8-10
Студент володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні	6-7
Студент володіє матеріалом на рівні початковому рівні, що становить незначну частину навчального матеріалу	1-5
Повнота, логічність і послідовність розкриття теми	5
Аргументованість висновків, вміння розрізняти головне від другорядного	3
Грамотність, охайність оформлення роботи	3
Усього	25